

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра теорії та методик початкової освіти

Дипломна робота магістра

з теми: **РОЗВИТОК МОВЛЕННЄВОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДШИХ
ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ**

Виконала: студентка 2 курсу магістратури
PO1-M19z групи
спеціальності 013 Початкова освіта
Гура Марина Юріївна

Керівник: Мелекєсцева Н. В.,
кандидат філологічних наук, доцент кафедри
теорії та методик початкової освіти

Рецензент: Гордійчук М.С.,
кандидат педагогічних наук, доцент, доцент
кафедри теорії та методик дошкільної освіти

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У ПРОЦЕСІ ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ	9
1.1 Сутність поняття «мовленнєва культура», її комунікативні ознаки	9
1.2 Мовленнєвий етикет як складова мовленнєвої культури	15
1.3 Навчальний предмет «Літературне читання» як засіб формування мовленнєвої культури молодших школярів	22
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ	19 33
2.1 Аналіз навчальних програм і підручників з літературного читання щодо формування мовленнєвої культури молодших школярів	33
2.2 Підходи, принципи, методи та педагогічні умови формування мовленнєвої культури учнів початкових класів на уроках літературного читання	36
2.3 Система вправ для формування мовленнєвої культури учнів на уроках літературного читання	45
2.4 Організація, зміст і перевірка ефективності експериментального дослідження.....	69
ВИСНОВКИ	77
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	80
ДОДАТКИ	87

ВСТУП

В умовах модернізації системи освіти в Україні актуалізується потреба у формуванні національно свідомої, духовно багатой мовної особистості, яка володіє вміннями комунікативно доцільно використовувати мовні засоби в різних сферах і видах мовленнєвої діяльності. Про це йдеться у законах України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, Державному стандарті початкової загальної освіти, Концепції мовної освіти в Україні, Концепції навчання державної мови в школах України щодо підвищення теоретико-методичного рівня навчання української мови в початковій школі.

Невід'ємною ознакою сучасної мовної особистості є високий рівень культури мовлення, під якою розуміють дотримання усталених мовних норм усної і писемної літературної мови, а також свідоме, цілеспрямоване, майстерне використання мовно-виражальних засобів залежно від мети й обставин спілкування.

Питання культури мовлення, мовної норми й комунікативних якостей мовлення, шляхи формування мовної культури особистості завжди були в центрі уваги українських лінгвістів і методистів (Н. Бабич, І. Білодід, О. Біляєв, С. Єрмоленко, М. Жовтобрюх, О. Заболотська, А. Коваль, Л. Мацько, М. Пентилюк, В. Русанівський та ін.). Лінгводидактичні й методичні аспекти формування культури мовлення висвітлено у працях А. Богуш, Л. Варзацької, М. Вашуленка, С. Вербещук, М. Пентилюк, О. Савченко й інших науковців.

У початковій ланці освіти формування мовленнєвої культури школярів досліджувалося за такими напрямками: становлення й розвиток орфоепічних норм мовлення молодших школярів (М. Мікітін), прийоми вироблення в учнів навичок україномовного етикету (Р. Миронюк), формування орфографічних норм української мови в молодших школярів (Р. Черновол-Ткаченко).

Аналіз наукових праць засвідчив, що формування мовленнєвої культури учнів початкової школи належить до важливих завдань української методичної науки, проте аналіз шкільної практики засвідчує, що реальний рівень розвитку мовленнєвої культури (висловлювання мають бути правильними, точними, виразними з доречним уживанням виражальних засобів мови, формул мовленнєвого етикету) учнів початкової школи потребує вдосконалення, що й зумовлює **актуальність** дослідження.

Особливі умови для розвитку культури мовлення молодших школярів та мовленнєвого розвитку загалом створює навчальний предмет «Літературне читання», побудований на основі художніх творів. Читання активізує та збагачує словниковий запас учнів, формує у них образне мислення, уяву, фантазію, які супроводжуються словесною творчістю та інтелектуально-мовленнєвою активністю.

Мета дослідження – описати методику формування мовленнєвої культури учнів початкових класів на уроках літературного читання.

Відповідно до мети визначено такі **завдання дослідження**:

- 1) розкрити зміст поняття «мовленнєва культура молодшого школяра»;
- 2) з'ясувати потенціал навчального предмета «Літературне читання» для формування мовленнєвої культури здобувачів початкової освіти; визначити педагогічні умови формування мовленнєвої культури учнів початкової школи в процесі літературного читання;
- 3) описати методику й укласти завдання для формування мовленнєвої культури учнів початкових класів на уроках літературного читання;
- 4) експериментально перевірити ефективність укладених завдань для формування мовленнєвої культури учнів початкових класів у процесі літературного читання.

Об'єктом дослідження є навчально-мовленнєва діяльність учнів початкових класів у процесі літературного читання.

Предмет дослідження – методика формування мовленнєвої культури учнів початкових класів у процесі літературного читання.

Гіпотеза. Мовленнєва культура учнів початкової школи в процесі літературного читання формуватиметься більш ефективно за таких педагогічних умов: комунікативного спрямування формування культури спілкування; взаємозв'язку мовних і немовних засобів спілкування в процесі літературного читання; наявності позитивної мотивації в процесі літературного читання.

Методи дослідження: теоретичні – аналіз наукових джерел, нормативних освітніх документів; емпіричні – бесіди з метою вивчення стану роботи з формування мовленнєвої культури молодших школярів у практиці сучасної початкової школи в процесі літературного читання; метод спостереження, вивчення й узагальнення передового досвіду вчителів-практиків. Основним був педагогічний експеримент, під час якого використовувались методи статистичної обробки даних.

Організація дослідження. Експериментальне дослідження здійснювалося на базі Городоцького ліцею №4 Городоцької міської ради Хмельницької області (2019-2020 н.р.).

Наукова новизна роботи полягає у спробі пошуків ефективних шляхів розвитку мовленнєвої культури учнів початкових класів у процесі літературного читання.

Практичне значення дипломної роботи: результати дослідження можуть бути використані в практичній діяльності вчителів початкової школи на уроках літературного читання та студентами спеціальності 013 Початкова освіта під час проходження педагогічної практики.

Апробація роботи. Основні положення й результати дослідження представлено на: Всеукраїнській інтернет-конференції «Актуальні питання початкової освіти: досвід, реалії, перспективи» (м. Кам'янець-Подільський, 24-25 жовтня 2019 р.) у доповіді «Виховання толерантності та культури мовлення

молодших школярів на уроках літературного читання»; III Всеукраїнській науково-практичній конференції «Роль і місце мистецької педагогіки у формуванні сучасної особистості» (м. Кам'янець-Подільський, 15-16 лютого 2020 р.) у доповіді «Розвиток мовленнєвої культури молодших школярів на уроках літературного читання»; IV Всеукраїнській науково-практичній конференції (заочна форма) «Українська та іноземні мови в початкових класах: актуальні проблеми й інноваційні технології навчання» (м. Кам'янець-Подільський, 18-19 березня 2020 р.) у доповіді «Розвиток мовленнєвої культури молодших школярів у процесі роботи з художнім текстом»; II Всеукраїнській науково-практичній конференції «Іноземна мова у полікультурному просторі: досвід та перспективи» (м. Кам'янець-Подільський, 9 квітня 2020 р.) у доповіді «Розвиток мовленнєвої культури молодших школярів на уроках англійської мови»; VI Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми наступності дошкільної і початкової освіти», (м. Кам'янець-Подільський, 16-17 квітня 2020 р.) у доповіді «Розвиток мовленнєвої культури дітей старшого дошкільного віку під час роботи з дитячою книгою»; Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Неперервна педагогічна освіта: стан, проблеми, перспективи» у доповіді «Дидактичні умови вдосконалення мовленнєвої культури молодших школярів на уроках літературного читання» (м. Умань, 24 квітня 2020 р.); всеукраїнській науково-практичній конференції «Інновації в освітньому процесі: методологія, тенденції, технології» у доповіді «Ігрові технології як засіб формування мовленнєвої культури молодших школярів на уроках літературного читання» (м. Ізмаїл, 22 травня 2020 р.); науковій конференції студентів і магістрантів за підсумками НДР у 2019-2020 навчальному році із доповіддю «Літературне читання як засіб формування мовленнєвої культури молодших школярів» (м. Кам'янець-Подільський, 23-24 вересня 2020 р.); онлайн-конференції «Актуальні питання початкової освіти: досвід, реалії, перспективи» (м. Кам'янець-Подільський, 15-16 жовтня 2020

року) у доповіді «Удосконалення мовленнєвої культури молодших школярів під аналізу художнього твору»; Всеукраїнській студентській науково-практичній інтернет-конференції «Розвиток особистості молодшого школяра: сучасні реалії та перспективи» (м. Івано-Франківськ, 22-23 жовтня 2020 р.) у доповіді «Формування мовленнєвої культури молодших школярів в умовах Нової української школи»; IV Всеукраїнській науково-практичній конференції «Від творчого педагога до творчої дитини: гармонія партнерської взаємодії» (м. Кам'янець-Подільський, 28-29 жовтня 2020 р.) у доповіді «Інтерактивні вправи для розвитку мовленнєвої культури дітей молодшого шкільного віку»; Всеукраїнській науково-практичній конференції з міжнародною участю «Актуальні проблеми мистецької підготовки майбутнього вчителя» (м. Вінниця, 24-25 листопада 2020 року) у доповіді «Розвиток мовленнєвої культури молодших школярів засобами інтеграції уроків літературного читання й образотворчого мистецтва»; Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції «Інновації в освіті: здобутки та перспективи» (м. Умань, 27 листопада 2020 року) у доповіді «Інноваційні технології розвитку мовленнєвої культури молодших школярів на уроках мовно-літературної освітньої галузі»; IV Всеукраїнській науково-практичній конференції з міжнародною участю «Інклюзивна освіта як індивідуальна траєкторія особистісного зростання дитини з особливими освітніми потребами» (м. Вінниця, 10-11 грудня 2020 року) у доповіді «Технології розвитку мовленнєвої культури молодших школярів із особливими освітніми потребами»; обговорено на заняттях проблемної групи «Актуальні проблеми методики викладання української та іноземної мови в початкових класах» та на засіданнях кафедри теорії та методик початкової освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (2019-2020, 2020-2021 н. р.).

Публікації. З теми дослідження опубліковано статтю: Гура М. Ю. Формування мовленнєвої культури молодших школярів на уроках

літературного читання // Збірник наукових праць студентів і магістрантів педагогічного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка ; педагогічний факультет ; [відпов. секр. Н.В. Бахмат]. Київ : Міленіум, 2020. Вип. XVI. С. 86-88.

Структура та зміст роботи. Наукова робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Обсяг роботи – 92 сторінки, основний текст – 79 с.

Зміст роботи. У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено його мету, гіпотезу, завдання, об'єкт і предмет наукових спостережень, методи вивчення матеріалу, новизну, практичне значення отриманих результатів.

У першому розділі «Теоретичні засади формування мовленнєвої культури учнів початкових класів у процесі літературного читання» розкрито сутність поняття «мовленнєва культура молодшого школяра», наголошено на можливостях уроків літературного читання для формування мовленнєвої культури молодших школярів.

У другому розділі «Методика формування мовленнєвої культури молодших школярів на уроках літературного читання» описано методику роботи з творами дитячих авторів для формування мовленнєвої культури учнів, дібрано завдання для формування мовленнєвої культури учнів на уроках літературного читання, обґрунтовано результати експериментального дослідження.

У висновках подано підсумки здійсненого теоретичного й емпіричного дослідження.

ВИСНОВКИ

В умовах національного та соціально-культурного відтворення, становлення державності та демократизації суспільства, відродження інтелектуального та духовного потенціалу громадян України, розширення сфер функціонування української мови як державної особливої ваги набуває культура мовлення – найважливішого засобу спілкування, виховання и всебічного розвитку особистості.

Проблема мовленнєвої культури учнів початкової школи, виховання їх як особистостей не може бути розв'язана без урахування норм літературної мови, мовленнєвого етикету, що відіграють значну роль в оцінюванні ситуацій з вербальною та невербальною комунікацією. Рівень виховання, культури учня виявляється в манері говорити, умінні висловлювати думку, уважно слухати співрозмовника, володіти силою голосу та інтонацією, у багатстві мовленнєвого етикету.

Мовленнєва культура молодших школярів визначається як інтегральна духовна властивість особистості, яка відбиває здатність людини до культурно-мовленнєвої діяльності, спрямованої на загальнокультурну комунікацію, засновану на принципах естетизації й гуманістичній спрямованості поведінки. Індивідуальні засоби мовленнєвої культури спираються на індивідуальний культурно-мовленнєвий тезаурус людини, надають своєрідність мовленнєвому статусу особистості, особистісному культурно-мовленнєвому просторові кожної людини.

У дослідженні виявлено потужні можливості навчального предмета «Літературне читання» для формування мовленнєвої культури учнів початкової школи. Роль літературного читання полягає в наданні зразків якісного мовлення та стимулюванні учнів зробити власне мовлення змістовним, правильним, виразним, багатим, що є важливою джерельною базою методики формування мовленнєвої культури учнів початкової школи в процесі літературного читання.

Здійснений аналіз змісту чинних підручників з літературного читання вказує, що завдань підручника недостатньо для належного формування мовленнєвої культури в початковій школі, вони більше орієнтовані на засвоєння знань. Водночас, на наш погляд, слід доповнити підручники завданнями, що стимулюють мотивацію творчої діяльності, налаштовують на творчий підхід, заохочують ініціативу, самостійність, наполегливість у розв'язанні творчих проблем.

Бесіди з учителями початкових класів засвідчили, що більшість педагогів усвідомлюють важливість розвитку мовленнєвої культури молодших школярів, визначають значний потенціал у цьому процесі саме літературного читання. Однак більшість із них зводить мовленнєву культуру до володіння граматичними та іншими нормами літературного мовлення, не має чіткого уявлення про особливості та можливості використання різних форм роботи, не використовує літературне читання з метою формування мовленнєвої культури учнів.

У дослідженні було застосовано методика формування мовленнєвої культури молодших школярів в процесі літературного читання, яка передбачала три етапи: когнітивно-репродуктивний, комунікативно-збагачувальний та комунікативно-творчий. Метою першого (когнітивно-репродуктивного) етапу було формування мовленнєвої культури та збагачення мовлення учнів формулами мовленнєвого етикету. Метою другого (комунікативно-збагачувального) етапу було стимулювання культури мовленнєвого спілкування на уроках літературного читання. Метою третього (комунікативно-творчого) етапу було самостійне використання учнями набутих умінь і навичок мовленнєвої культури.

Запропоновані практичні завдання для формування мовленнєвої культури школярів на уроках літературного читання були побудовані з урахуванням того, що процес формування мовленнєвої культури молодших школярів складається з

кількох, тісно пов'язаних між собою ланок: сприймання, відтворення, осмислення нового матеріалу, формування і закріплення набутих знань, умінь, навичок, самостійного застосування вторинних умінь у власній мовленнєвій практиці під час активного продукування мовних одиниць.

Педагогічними умовами ефективного формування мовленнєвої культури молодших школярів у процесі літературного читання було детерміновано: комунікативне спрямування формування культури спілкування; взаємозв'язок мовних і немовних засобів спілкування в процесі літературного читання; наявність позитивної мотивації в процесі літературного читання; забезпечення міжпредметної інтеграції з метою занурення учнів в активну навчально-мовленнєву діяльність.

За результатами кінцевого етапу дослідження, учні екзаменаційної групи досягли значних позитивних зрушень щодо рівнів сформованості культури мовлення у процесі літературного читання. Таким чином, було досягнуто мету наукового дослідження й підтверджено положення висунутої гіпотези.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адаменко С. Програма з культури мовлення // Українська література в загальноосвітній школі. 2008. № 1. С. 54-56.
2. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення. Львів : Світ, 1990. 232 с.
3. Бадер В. І. Роль внутрішніх механізмів мовлення у формуванні загальномовленнєвої культури молодших школярів // Педагогіка і психологія. 1997. № 4. С.48-55.
4. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. Київ : Видавничий центр «Академія», 2004. 344 с.
5. Бобир О. Етикет і культура мовлення // Початкова школа. 2005. № 1. С. 55-59.
6. Бондаренко О. А. Формування читацької компетентності молодших школярів // Початкова школа. 2014. № 5. С. 6-8.
7. Вашуленко О. В. Мовленнєва складова у структурі читацької компетентності молодшого школяра // Початкова школа. 2011. № 12. С. 16-22.
8. Вашуленко О. В. Формування читацької компетентності (мовленнєва, літературно-творча й емоційно-ціннісна складові) молодших школярів у навчальному процесі // Анотовані результати науково-дослідної роботи інституту педагогіки НАПН України: інформаційне видання. Київ : Педагогічна думка, 2013. С. 44-52.
9. Вашуленко О. Емоційно-ціннісна складова у структурі читацької компетентності молодшого школяра // Початкова школа. 2013. № 1. С. 13-17.
10. Вашуленко О. Читацька компетентність молодшого школяра: теоретичний аспект // Початкова школа. 2011. № 1. С. 48-50.
11. Великий тлумачний словник сучасної української мови / упоряд. і гол. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.
12. Вовкотруб Р. Робота над розвитком мовлення першокласників // Початкова школа. 2019. № 11. С. 12-13.

13. Вовчук І. С., Петік Ю. О. Риторика та культура спілкування. Київ : Основа, 2013. 448 с.
14. Глиницька Л. В. Формування читацької компетентності молодших школярів // Початкова школа. 2012. №8. С. 4-11.
15. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 374 с.
16. Гончар Т. І. Формування комунікативної культури молодших школярів в умовах дозвілля : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.06 «Теорія, методика і організація культурно-просвітньої діяльності». Київ, 2003. 20 с.
17. Гриценко Т. Б. Українська мова та культура мовлення. Вінниця: Нова книга, 2003. 472 с.
18. Державний стандарт початкової освіти // Учитель початкової школи. 2018. № 4 (вкладка). С. 1-16.
19. Дика Н. Поняття культури мовлення учнів // Дивослово. 2002. №2. С. 50.
20. Дорошенко С. І. Основи культури і техніки усного мовлення. Харків : ОВС, 2002. 144 с.
21. Дубовик С. Г., Осепян А. А. Методика формування етикетного мовлення молодших школярів // Молодий вчений. 2020. № 4 (80). С. 139-144.
22. Дубовик С. Мовленнєвий етикет як складова культури спілкування молодших школярів // Українська мова і література в школі. 2009. № 1. С. 7-11.
23. Дубовик С. Розвиток діалогічного мовлення школярів на уроках української мови // Початкова школа. 2002. № 7. С. 38-45.
24. Ємець А. А. Як навчити дитину розуміти і любити літературу: коло читання молодших школярів. Київ : Шкільний світ, 2011. 112 с.
25. Івашина Є. В. Абетка етикету спілкування: для учнів 2-3 класів. Київ, 2018. 93 с.

26. Копелюк С. В. Формування культури мовленнєвого спілкування учнів початкової школи засобами новітніх технологій // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія: Педагогічні науки. 2015. № 2. С. 93-96.

27. Копелюк С. Концептуальні засади формування мовленнєвої культури учнів початкової школи в процесі літературного читання // Педагогіка та психологія : зб. наук. праць. Вип. 766. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2015. С. 164-170.

28. Копелюк С. Формування мовленнєвого етикету учнів початкової школи // Zbiór raportów naukowych. Gransk, 2015 S. 88-92.

29. Корніяка О. М. Психологія комунікативної культури школяра. Київ : Міленіум, 2006. 336 с.

30. Кохно Т. Літературне читання у 3-4 класах // Початкова школа. 2012. № 5. С. 4-6.

31. Кузьмич О.А. Виховання мовленнєвого етикету у дітей молодшого шкільного віку в сім'ї : дис. канд. пед. наук: спеціальність 13.00.07. Київ : Ін-т пробл. виховання АПН України, 2010. 303 с.

32. Культура мови / ред. О. Пономарів. Київ : Довіра, 2000. 170 с.

33. Купріянова В. В. Читацька компетентність молодшого школяра // Початкова школа. 2012. № 3. С. 4-11.

34. Кучинський М. Підготовча робота до уроків розвитку зв'язного мовлення // Початкова школа. 2004. № 6. С. 33-41.

35. Літературне читання. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 2-4 класи. URL : <https://www.schoollife.org.ua/zavantazhyty-onovleni-programy-dlya-pochatkovoyi-shkoly-2016-2017-n-r/> (дата звернення: 24.10.2019).

36. Літературне читання. Українська мова. 3 клас : підруч. для загальноосвіт. навч. закл. / О. Я. Савченко. Київ : Видавничий дім «Освіта»,

2013. 192 с.

37. Мартиненко В. О. Оновлення змісту літературного читання у контексті компетентнісного підходу // Початкова школа. 2012. № 10. С. 20-24.

38. Мартиненко В. О. Структура і зміст читацької компетентності молодших школярів // Збірник наукових праць : Педагогічна освіта: теорія і практика. Вип. XV. Кам'янець-Подільський, 2013. С. 145-151.

39. Мартиненко В. Сутнісні характеристики читацької компетентності молодших школярів // Початкова школа. 2013. № 12. С. 3-7.

40. Мартиненко В. Формування змісту літературного читання молодших школярів: сучасний вимір // Українська література в загальноосвітній школі. 2011. № 9. С. 5-8.

41. Мартиненко В. Читацька діяльність молодших школярів: сучасні тенденції розвитку // Початкова школа. 2017. № 8. С. 16-20.

42. Мартіна О. В. Формування культури мовлення молодших школярів на уроках рідної мови // Педагогічна освіта : теорія і практика : зб. наук. пр. / Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка; редкол.: П. С. Каньоса (гол. ред.), Л. Б. Попова (заст. гол. ред.), М. А. Печенюк (відп. секретар) та ін. Кам'янець-Подільський : ПП Д. Г. Зволейко. 2011. Вип. 7. С. 161-166.

43. Мельничайко В. Я., Добрянська І. В. Про культуру нашого мовлення. Тернопіль : Астон, 2001. 218 с.

44. Методика навчання української мови в початковій школі / за ред. М. С. Вашуленка. Київ : Літера ЛТД, 2011. 364 с.

45. Мова стилю: основи культури мовлення: (тематична добірка) // Українська мова та література. (Шкільний світ). 2007. № 44. С. 3-32.

46. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів. 1-4 класи (зі змінами). Тернопіль : Мандрівець, 2015. 256 с.

47. Науменко В. Літературне читання : підруч. для 4 кл. Київ : Видавничий дім «Генеза», 2015. 176 с.

58. Петровська Т. Система роботи над образними засобами художнього твору на уроках літературного читання (порівняння) // Початкова школа. 2013. № 11. С. 5-7.
59. Пономарів О. Д. Культура слова: Мовностилістичні поради: Навч. посібн. Київ : Либідь, 2001. 238 с.
60. Радевич-Винницький Я.К. Етикет і культура спілкування. Київ : Знання, 2006. 291 с.
61. Савченко О. Розвиток творчої діяльності учнів на уроках літературного читання: інтерактивні методи і прийоми // Початкова школа. 2016. № 8. С. 10-15.
62. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи : підручник для студентів педагогічних факультетів. Київ : Генеза, 1999. 368 с.
63. Савченко О. Я., Мартиненко О. В. Літературне читання : програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 2-4 класи // Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням українською мовою. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2012. С. 71-95.
64. Савченко О. Я. Методика читання у початкових класах : посіб. для вчителя. Київ : Освіта, 2007. 334 с.
65. Савченко О. Я. Розуміння молодшими школярами літературних творів: сутність процесу і засоби формування // Початкова школа. 2017. №8. С. 6-12.
66. Савченко О. Я. Формування у молодших школярів загальнонавчальних комунікативних умінь і навичок // Початкова школа. № 10. 2014. С. 6-10.
67. Сивачук Н. Збагачення мовленнєвого етикету засобами пареміографії // Початкова школа. 2001. №4. С. 52-53.
68. Симоненкова Т. Робота над підвищенням рівня культури мовлення учнів // Українська мова і література в школі. 2010. № 8. С. 32-37.

69. Смірнова Л. Культура мовлення. Звертання. Слова ввічливості // Розкажіть онуку. 2003. № 13. С. 58.
70. Стаднік В. І. Культура мовлення: формування уявлення про культуру мовлення і культуру спілкування // Розкажіть онуку. 2003. № 14-15. С. 33.
71. Тернопільська В. І. Шляхи виховання соціально-комунікативної культури молодших школярів // Початкова школа. 2009. № 10. С. 9-12.
72. Типові освітні програми для закладів загальної середньої освіти : 1-2 класи. Київ : ТД «ОСВІТА-ЦЕНТР+», 2018. 240 с.
73. Ткачук Г. Читання-розгляд як системний метод формування культури читацької діяльності учня // Початкова школа. 2009. № 9. С. 7-10.
74. Формановская Н.И. Культура общения и речевой этикет. Москва : Издательство ИКАР, 2014. 236 с.
75. Формування читацької компетентності учнів початкової школи. URL: <https://formuvannya-chitatsko-kompetentnost-uchniv-pochatkovo-shkoli> (дата звернення: 10.05.2020).
76. Хрестоматія сучасної української дитячої літератури для читання в 1, 2 класах серії «Шкільна бібліотека» / укладач Тетяна Стус. Львів : Видавництво Старого Лева, 2016. 160 с.
77. Хрестоматія сучасної української дитячої літератури для читання в 3, 4 класах серії «Шкільна бібліотека» / укладач Тетяна Стус. Львів : Видавництво Старого Лева, 2016. 192 с.
78. Шеломенцев В. Н. Етикет і культура спілкування. Київ : ТОВ «Оберіг», 2015. 352 с.
79. Шиян Т. О. Культура мовлення у вимірі загальної культури молоді // Вивчаємо українську мову та літературу. 2006. № 34. С. 9-12.
80. Яшенкова О. В. Основи теорії мовної комунікації : навч. посіб. Київ : ВЦ «Академія», 2010. 295 с.